

## ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення: 08.02.2019).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015) (дата звернення: 08.02.2019).
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.02.2019).
4. Зінченко О.В. Соціальна цінність юридичних конструкцій у процесі розвитку права. *Альманах права*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 171–174.
5. Галус О.О. *Форми безпосереднього народовладдя в Україні* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Інст-т держ. і пр. ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2012. 23 с.
6. Кіаї Майна, Спеціальний доповідач ООН з питань прав на мирні зібрання та об'єднання. Доповідь про право на свободу мирних зібрань та об'єднань на 20-й сесії Ради з прав людини. URL: [http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session20/A-HRC-20-7\\_en.pdf](http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session20/A-HRC-20-7_en.pdf) (дата звернення: 08.02.2019).
7. Тиліпська О.Ю. Зміст поняття та проблеми забезпечення права на мирні зібрання в Україні в контексті адміністративного права. *Право і суспільство*. Дніпро, 2014. № 6-1. Ч. 2. С. 213–219.
8. Ярмол Л.В. Право на мирні зібрання: до уточнення загальнотеоретичної характеристики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 331–337.
9. Власенко О.Л. Конституційне право громадян на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 20 с.
10. Шевченко А.Є. Денісова М.М., Денісова О.С. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні : монографія. Донецьк : Ноулідж (донецьке відділення), 2011. 137 с.
11. Клименко О.І. Конституційне право громадян на мирні зібрання та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Інст-т зак-ва Верховної Ради України. Київ, 2014. 20 с.
12. Мельник Р.С. *Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика*. Київ : Ваїте, 2015. 168 с.
13. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
15. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 08.02.2019).

УДК 340.115:164.041

## ПРИНЦИП РІВНОСТІ У ПРАВІ

### PRINCIPLE OF EQUALITY IN THE RIGHT

Штонда Д.Д., студентка юридичного факультету  
Національний юридичний університет  
імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено аналізу принципу рівності як одного з основоположних елементів правової держави. Досліджено історичний розвиток системи правових цінностей та виокремлення принципу рівності. Пропонується характеристика формальної та фактичної рівності можливостей у праві. Наведено приклади реалізації принципу недискримінації у правовій системі України. Сформовано пропозиції з удосконалення теоретичних засад щодо зазначеної проблеми.

**Ключові слова:** принцип рівності, формальна рівність, позитивна дискримінація, фактична рівність, принцип недискримінації.

Статья посвящена анализу принципа равенства как одного из основных элементов правового государства. Исследовано историческое развитие системы правовых ценностей и выделение принципа равенства. Предлагается характеристика формального и фактического равенства возможностей в праве. Приведены примеры реализации принципа недискриминации в правовой системе Украины. Сформулированы предложения по совершенствованию теоретических основ по указанной проблеме.

**Ключевые слова:** принцип равенства, формальное равенство, позитивная дискриминация, фактическое равенство, принцип недискриминации.

The article is devoted to the analysis of the principle of equality as one of the basic elements of the rule of law. The historical development of the system of legal values and the separation of the principle of equality are researched. The division and characterization of formal and actual equality of opportunities in the law are established. Examples of implementation of the principle of non-discrimination in the legal system of Ukraine are given. Proposals for the improvement of theoretical foundations of the mentioned problem are formed. The article used the works of Pogrebyak SP, Rabinovich SP and the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, which examined the fundamental principles of law in general, the principle of equality and its implementation in legal acts, the role of the principle of non-discrimination in the general concept of equality.

The purpose of the article is to analyze and generalize the importance of the principle of equality in the system of general principles of law, to distinguish the features of the functioning of the principle of equality, to study its compliance with the Ukrainian legal system. Adhering to the state support for the implementation of such aspects of the principle of equality as equality of opportunity and equality of results, the requirements of formal equality (before the law, the court, rights, freedoms and responsibilities of man and citizen), the principle of differentiation of legal regulation and the appropriate use of the principle of positive discrimination, in Ukraine it is possible to ensure the effective functioning of the principle of equality as an important condition for the existence of the legal system.

**Key words:** equality principle, formal equality, positive discrimination, actual equality, non-discrimination principle.

Принципи права є фундаментом правової системи кожної держави. Вони мають бути гармонійно узгодженими між собою, аби успішно регулювати суспільні відносини, які унормовуються правом.

Розглядаючи поняття «принцип рівності», насамперед слід визначити саме поняття «принцип» та його форму.

У будь-якому принципі права закладена ідея. Його існування зумовлено певним соціально-історичним кон-

текстом. Проте принципи права формують переконання, а держава тільки закріплює їх в юридичних актах. Принципи повинні визначати поле правової згоди всіх членів спільноти [2; с. 25–26].

Існує певна низка основоположних принципів права. Вони є концентрованим вираженням найважливіших сутнісних рис та цінностей певної системи права. Зазвичай ці принципи відображають основні засади суспільства, інтелектуальний рівень, культурний досвід.

Г. Шварценбергер зазначав: «Загальні принципи права є засобом перенесення природного в позитивне право». Дійсно, такі принципи, як принцип добросовісності, принцип заборони зловживання правом та інші, створюють певну моральну основу, що є необхідною [2; с. 27].

Принципи права є універсальними, адже вони виступають як узагальнення і передбачають застосування щодо різноманітних випадків, які підлягають правовому регулюванню. Вони є правовим фундаментом і мають вищу «концентрацію легітимності» порівняно з нормами права [2, с. 29].

Проте саме загальність та абстрактність принципів робить їх інструментами, які дозволяють адаптувати конкретні норми права до умов суспільного життя, які є постійно змінними.

Для ефективного використання принципів права вони повинні розглядатися не лише як зміст права, а і як його форма. Це виключить необхідність посилається на інше джерело права для підтвердження принципу [2; с. 35].

Виокремити основоположні принципи права допомагає засіб їх визначення, розроблений Дж. Ролзом. Він характеризується тим, що індивіди перебувають відокремленими від знання про свій конкретний соціальний стан і природу особистості. Саме ця «запона незнання» сформувала такі основоположні принципи, як справедливість, рівність, свобода й гуманізм. І саме для ефективності їх дотримання застосовуються принципи правової визначеності, пропорційності й добросовісності [2; с. 38].

Одним із основоположних принципів є принцип рівності, адже він демонструє позицію держави щодо розподілу суспільних благ та обмежень. Традиційне тлумачення вбачає його однією із фундаментальних конституційних вимог, важливою умовою існування правової держави [2; с. 74].

Принцип рівності вимагає забезпечення рівних можливостей, створення членами суспільства реальних можливостей конкурування один з одним з достатніми шансами на успіх, зумовленими рівністю перед законом і судом, рівністю прав і обов'язків людини, додержанням принципу недискримінації.

Конкретний зміст поняття передбачає 4 основні аспекти, які суттєво відрізняються один від одного:

1. Рівна повага в межах певної схеми процесу ухвалення постанов – вимога виявляти рівну повагу до думки кожного.

2. Об'єктивне ставлення – вимога однакового розгляду однакових випадків.

3. Рівність розподілу – вимога отримання кожним рівної частки певного блага.

4. Рівність результату – вимога, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах [2; с. 74–75].

Рівність передбачає вимогу поводитись в однакових випадках однаково, а у відмінних випадках – відмінним. Ще Платон підкреслює це досить влучним висловленням: «Для нерівних рівне стало б нерівним» [2; с. 75].

Поняття рівності у праві також зумовлено етапом історичного розвитку. Так, на думку Арістотеля, чоловік і жінка, раб і вільна особа мають різну природу і не можуть бути рівними. Подібного тлумачення принцип рівності отримав і в Середньовіччі [2; с. 75–76].

Ідея рівності всіх представників людства набула основоположного значення лише в Новий час. Першими цю

ідею обґрунтували видатні філософи Т. Гоббс, Дж. Локк та Вольтер [2; с. 77].

Але як реальний приклад лише у 1893 р. у Новій Зеландії вперше у світі було реалізовано загальне виборче право без обмежень.

Обґрунтовуючи труднощі впровадження цього принципу в реальність, Ф. Гаск зазначав, що на практиці людина повільно вчиться розширювати коло тих, кого приймає як рівних [2; с. 80].

У сучасній літературі визначають 2 суттєвих аспекти досягнення рівності: забезпечення рівних можливостей та забезпечення рівних результатів.

В епоху буржуазних революцій рівність розуміли насамперед як рівність можливостей, тобто ідею, згідно з якою кожному індивіду повинні бути гарантовані однакові шанси досягнення успіхів у житті. У пріоритетності були індивідуальні досягнення, зумовлені тільки здібностями особи, а не її походженням, національністю, кольором шкіри, статтю тощо, забезпечення однакових умов та правил [2; с. 78].

І вже у 20-му столітті суспільство розуміє, що немає більшої несправедливості, ніж поводитися однаково з тим, що є фактично різним. Тому рівність постає як необхідність забезпечити рівність результатів справедливим розподілом [2; с. 81].

І внаслідок цього набуває популярності егалітарна концепція, яка під гаслом «справедлива частка для всіх» представляє рівність як необхідність забезпечити рівність результатів шляхом справедливого розподілу [2; с. 81].

Спираючись на цю концепцію, було виведено поняття рівності результатів як ідеї, зміст якої полягає в суспільних та державних гарантіях рівності людей завдяки перерозподілу соціальних благ чи запровадженню так званої позитивної дискримінації. Проте це можливо лише за умови обмеження вільної конкуренції, що лежить в основі рівності можливостей [2; с. 82].

Ідея щодо правової та політичної рівності усіх громадян звучить у Декларатії незалежності США 1776 р. і Декларатії прав людини і громадянина 1789 р. Наступним кроком стає світове визнання та закріплення у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р.: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» [3; с. 79]. Саме з цього моменту формулюються певні вимоги до принципу рівності. Вдосконаливши, правники вивели їх як вимогу формальної рівності можливостей, що реалізується у праві за допомогою чотирьох пов'язаних між собою загальних принципів:

1. Принцип рівності перед законом;
2. Принцип рівності перед судом;
3. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина;
4. Принцип рівності обов'язків людини і громадянина [2; с. 82].

Наразі принцип рівності перед законом є важливо необхідним та закріплений у ст. 7 Загальної декларації прав людини і у ст. 24 Конституції України.

Рівність перед законом була відома ще у давньоримському праві у формулюванні «закони звертаються до всіх одним і тим же голосом».

Право застосовується безвинятково, незважаючи на особистість, кожен наділений правами й обов'язками, а державній владі заборонено використовувати чинне право в інтересах чи на шкоду певній особі. Крім того, відповідно до цього принципу всі особи мають право на рівний захист за законом.

Те, що людей слід тлумачити однаково всупереч тому, що вони різні, є сутністю рівності перед законом. Проте спільні ознаки людей з поглядів права надають можливість утворення вимоги рівності перед законом [2; с. 82–83].

У сучасності розуміння принципу рівності перед законом суттєво змінилося. Воно вже не може виходити

з тотожності осіб, а має будуватися з урахуванням відмінностей, що є диференційованою рівністю.

Конституційне положення «всі рівні перед законом і судом» означає, що суб'єкти повинні перебувати в рівному стані лише за рівних умов. Якщо умови не є рівними, законодавець зобов'язаний запроваджувати різний правовий статус, надаючи певні переваги більш слабким і залежним суб'єктам, аби не допустити недобросовісної конкуренції і гарантувати дотримання принципу рівності.

Принцип рівності обов'язків людини і громадянина у прямій формі в українському праві не сформульований, але, проголошуючи рівність усіх громадян перед законом, ст. 24 Конституції України встановлює і рівну підлеглість усіх громадян законам України. Крім того, принцип рівності обов'язків відображено у положеннях Конституції, які закріплюють конкретні обов'язки громадян [2; с. 83].

А вже саме фактична рівність реалізується у праві за допомогою двох основних принципів: принципу диференціації правового регулювання та принципу позитивної дискримінації.

Право зобов'язане враховувати відмінності між людьми, що є змістом принципу диференціації. Але визначена законом галузь відмінностей не повинна повною мірою відображати реальне становище в суспільстві, адже завданням законодавця є зміна соціальної реальності лише у позитивному векторі [2; с. 84]. Відсутність ефективного використання принципу диференціації призводить до непрямого порушення рівності, як наслідок – дискримінації.

Але для компенсації наявної нерівності у Директиві ради Європейського союзу 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р. зазначено, що заради забезпечення рівності можливостей і рівності результатів держава може вдаватися до так званої позитивної дискримінації або політики позитивних дій – юридичної розбіжності в підходах, котра реалізується як тимчасовий захід з метою створення сприятливих умов для певної категорії осіб на шкоду іншій категорії і в такий спосіб компенсує наявну між ними фактичну нерівність. Політика позитивних дій дозволяє перейти від рівності в праві до рівності через право [2; с. 96].

Вперше позитивна дискримінація була застосована в США в 60-ті роки XX ст. у програмі “Affirmative action”, яка була спрямована на поліпшення становища чорношкірого населення та інших меншин, для створення рівності можливостей з іншими членами суспільства, які не відчували безпосередньо або через своїх предків дискримінаційного ставлення [1; с. 18].

Зміст і напрям позитивних дій відображають історичну і культурну специфіку держави, у якій вони впроваджуються.

Якщо заглибитись в історію, то зовсім нескладно знайти процеси позитивної дискримінації в Україні навіть за часів СРСР. Наприклад, українізація 1920-х років – це теж своєрідна позитивна дискримінація. Так, на пленумі ЦК 1922 р. було прийнято резолюцію про необхідність знання української мови держслужбовцями, за якої ті, хто нею не оволодіє впродовж року, будуть звільнені.

Ці наслідки саме позитивної дискримінації були зумовлені на законодавчому рівні, та саме це спричинило їх ефективність.

Також одним із шляхів забезпечення принципу рівності у багатьох юридичних практиках та інституціях є дотримання принципу недискримінації. Саме це є основним фактором, що свідчить про наявність справедливого балансу між вимогами формальної і фактичної рівності можливостей у праві [1; с. 14].

Принцип недискримінації в українській правовій системі був сформований на базі міжнародних стандартів і закріплений у Конституції України, а саме у положенні про рівність як основоположну засаду конституційно-правового статусу людини і громадянина (ст. 21 і ст. 24);

національному правовому режимі для іноземців та осіб без громадянства (ст. 26); рівному праві громадян доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38); державній гарантії рівних можливостей громадян у виборі професії та роду трудової діяльності (ст. 43); рівних правах і обов'язках членів подружжя у шлюбі та сім'ї (ст. 51); рівності дітей у правах незалежно від походження і народження (ст. 52); принципі рівного виборчого права (ст. 71, ст. 76, ст. 103, ст. 136, ст. 141); рівності всіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13); рівноправності всіх професійних спілок та рівності перед законом об'єднань громадян (ст. 36); рівності учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129).

Понад третина рішень, прийнятих Конституційним Судом України за весь час його діяльності, стосуються принципу рівності або ж посилаються на нього [4; с. 26].

У правовій системі України принцип недискримінації забезпечується не лише на законодавчому рівні, але й через судову практику. Про це насамперед свідчать рішення та правові позиції Конституційного суду України [5; с. 97–100].

Саме КСУ сформулював низку правоположень, які визначають місце принципу рівності як основоположного: «Визнання рівності та недопустимості дискримінації особи не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства...» (Рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України від 12 квітня 2012 року).

До правоположень загального характеру належить позиція, згідно з якою принцип рівності всіх громадян перед законом розглядається як конституційна гарантія правового статусу особи: «Проголошуючи рівність усіх громадян перед законом, стаття 24 Конституції України таким чином встановлює і рівну підлеглість усіх громадян законам України» (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності конституційності положень пункту 2 статті 2 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 28 вересня 2000 р.).

Встановлюючи деякі розрізнення правового статусу певних осіб, КСУ аргументує та визначає їх мету, суспільно значуще цільове призначення.

Прикладом цього є розгляд недоторканності посадових осіб як узаконеного винятку із загального принципу рівності прав і свобод громадян. Недоторканність державних посадових осіб (суддів, народних депутатів) визнається КСУ «не особистим привілеєм, а такою, що має публічно-правове призначення». Цей виняток аргументується створенням належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захистом від незаконного втручання у їх діяльність.

Також КСУ має певну правову позицію щодо соціального захисту громадян, яким пенсія призначається за спеціальними законами: «Встановивши в законі правові підстави призначення пенсій, їх розміри, порядок обчислення і виплати, законодавець може визначати як загальні умови їх призначення, так і особливості набуття права на пенсію, включаючи для окремих категорій громадян пільгові умови призначення пенсії залежно від ряду об'єктивно значущих обставин, що характеризують трудову діяльність...» (Рішення Конституційного Суду України No8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 року).

Проте у дотриманні принципу рівності в українській правовій системі є загальний методологічний недолік, на наявність якого вказано в позиціях суддів КСУ Ю. Нікітіна і В. Кампа – незастосування тесту на пропорційність [5; с. 104].

Без застосування тесту на пропорційність оцінка конституційності нормативно-правових актів на предмет дотримання засад рівності й недискримінації є неможливою.

Аналізуючи та узагальнюючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що особливо важливе місце у загальних принципах права належить саме принципу рівності. Дотримання державного забезпечення виконання таких аспектів принципу рівності, як рівність можливостей та рівність результатів, вимог формальної рівності (перед законом, судом, прав, свобод та обов'язків людини

і громадянина), принципу диференціації правового регулювання та доцільного використання принципу позитивної дискримінації, гарантує ефективне функціонування принципу рівності як важливої умови існування правової системи в Україні.

Проте, незважаючи на всі вищезгадані основні вимоги дотримання принципу рівності, український законодавець повинен ретельно перевіряти нормативно-правові акти на тест на пропорційність, адже саме він є індикатором дотримання принципу недискримінації та конституційності законів загалом.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Погребняк С. П. Втілення принципу рівності в юридичних актах. *Вісник Акад. прав. наук України*. 2006. № 3(46). С. 8–20.
3. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків : Право, 2008. 240 с.
4. Погребняк С.П. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Акад. прав. наук України*. 2007. № 3(50). С. 23–34.
5. Рабінович С.П. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конст. Суду України*. 2015. № 5. С. 97–111.